

PÅ JAKT EFTER GAMLA BREV

OCH NÅGRA ANDRA MINNEN FRÅN EN AVHAND- LINGS TILLKOMST

Av docenten, lektor EDVARD THERMÆNIUS, Stockholm

JA, och så skulle man skriva sin avhandling. Saken var så tillvida klar som den skulle handla om lantmannapartiet. Rudolf Kjellén hade på sin tid, i samma veva som jag i januari månad 1922 efter sju sorger och åtta förströelser avlade kandidatexamen, föreslagit mig att skriva om ett ämne, som var på alla sätt omöjligt — tråkigt och obetydligt. Saken sköts på framtiden. Kjellén gick bort i november samma år. Höstterminen 1923 flyttade Axel Brusewitz in i Skytteanum, och jag tror bestämt att det var han som gav mig uppslaget. För övrigt kan man nästan säga att det låg i luften. Flera än jag torde ha tagit itu med det, men de kommo tydligen på andra tankar. En av dem — han sitter nu som landshövding i Sveriges finaste län — skrev verkligen en avhandling, och en ypperlig sådan — men den handlade »bara» om grundskatterna och nådde inte ens fram till partiets bildande.

Nu var det alltså min tur. Men hur skulle man bära sig åt? Det var inte så lätt att knäcka den frågan. Till en början läste och excerperade jag den litteratur, i vilken ordet lantmannapartiet kunde tänkas förekomma. Om partiets förhistoria, ifall det fanns någon, om dess förutsättningar, som förvisso måste existera, och om dess tillkomst fann jag ingenting utom några rätt torftiga notiser i Ellen Keys »Minnen av och om Emil Key». Jag skaffade mig emellertid en tämligen god kännedom om den politiska personalen under tiden från representationsreformen och några årtionden framåt. Jag lade upp ett vidlyftigt kortregister — detta vetenskapens hjälpmedel började komma i svang i de dagarna — över alla dessa gubbar, bönder mest, jag antecknade uppgifter och källställen — och insåg så småningom, att jag inte just kom någon vart.

Vid denna tid hade Carl Hallendorffs förträffliga bok »Från

Karl XV:s dagar» utkommit. Där fann jag att åtskilligt stod att hämta i form av gamla brev och dylikt. Vid ett samtal, som Hallendorff i ett annat ärende hade med mig, fick jag av honom åtskilliga goda råd och inte minst varningar. Jag hade mycken nytta därav.

Av mina delvis helt knapphändiga, delvis rätt utförliga dagboksanteckningar, vilka börja på nyåret 1925, finner jag att jag senast de första dagarna i februari tycks ha fått just den idé, jag sedan fullföljde: jag skulle försöka få tillgång till privata arkiv. Det började med att jag satte mig i förbindelse med förre riksdagsmannen Johan Ericson i Wallsta, ägaren av de för mitt syfte viktigaste brev, som Hallendorff publicerat. Jag fick låna dem till Uppsala och de avskrevos för min räkning.

Även i andra fall sökte jag direkt eller genom bekantas bekanta få kontakt med en del personer som kunde tänkas inneha efterlämnade papper från den tid och den krets jag skulle behandla. Korrespondensen började emellertid bli ganska vidlyftig och besvärlig, och jag kom då på tanken att systematiskt göra ett stort svep och därvid begagna mig av de arbetsbesparande metoder jag kunde finna ut.

Nu kom mitt kortsystem väl till pass. Efter detta register över ett stort antal riksdagsmän och några andra politiker, verksamma vid tiden för representationsreformen och fram till 1880-talet, ut-sände jag förfrågningar dels till personer, som jag uttrönt vara efterlevande, mestadels barn eller barnbarn, till mina riksdagsgubbar, dels, där detta inte lyckades, till kyrkoherdarna i de församlingar där vederbörande bott.

En av mina vänner i Uppsala, som var skyldig mig en jämförelsevis aktningvärd summa pengar, och som hade den förtjänsten att vara fortfärdig på skrivmaskin, lovade att avbetala sin skuld genom att bli min sekreterare. Med gemensamma krafter sammanskrevo vi ett antal standardmeningar, vilka kunde kombineras efter behov; metoden var synnerligen tidsbesparande och koncepten tillverkades snart sagt på löpande band.

De utgående breven, som naturligtvis också innehöllo frankerade och till mig adresserade kuvert, avfärdades i början av maj till ett antal av omkring 100, och så småningom inlöpte en hel mängd svar. I de flesta fall blev resultatet negativt. De tillfrågade svarade kort och gott, eller vänligt och beklagande, att ingenting fanns kvar.

Det hör emellertid till historien att flera av dem, som sade nej

till mig sedermera sagt ja till andra, eller i några fall själva ombestyrt att den vördade anförvantens korrespondens blev publicerad eller överlämnad i offentligt förvar. Jag roade mig på senhösten 1945 med att undersöka hur därmed förhöll sig »tjugo år senare»; här följa några exempel.

Landshövding Karl J. Bergström, som jag något kände sedan min skolpojkstid i Örebro, och som var mig vänligt bevågen, lovade sålunda att skicka sin fars, den store landshövdingen Axel Bergströms, papper till Universitetsbiblioteket i Uppsala. Jag skrev och påminde honom. Han var sjuk, det hela gick i långdrag, papperen kommo aldrig. Men nu lära de vara där. — Talmannen greve Gustaf Sparres dotter lovade att undersöka om hon kunde finna något. Jag tillät mig påminna henne, men ingenting avhörde. Nu ha breven hittats, och docenten Arne Wählstrand har kunnat använda dem för sin avhandling. — Ungefär detsamma gäller handlanden Hjalmar Wijk i Göteborg. Han svarade artigt att det inte fanns något av intresse för mitt syfte. Men något fanns tydligen i alla fall, och det har fått utnyttjas av dr Torsten Petre i hans avhandling om Themptander. — Landshövdingen friherre Louis de Geer, som för övrigt var god vän med min svärfar och förmodligen därför svarade ytterst älskvärt att han skulle se efter, meddelade senare i tämligen skruvade ordalag, att det säkerligen icke funnes något som kunde vara mig till nytta, etc. Fyra år senare gav han ut den ytterst värdefulla volymen »Ur Louis de Geers brevsamling». — Genom vänners vännar lät jag efterforska Liss Olof Larssons korrespondens — med absolut negativt resultat. Sedan ett par år vet jag genom lektor Ragnar Liljedahl, att det finns verkliga guldgruvor i flera Leksandsgårdar. Liljedahl har oförtutet arbetat på att övervinna det intensiva motståndet mot att låta främmande händer beröra dyrgriparna, men hittills veterligen med måttlig framgång.

Allt detta omtalas utan klagan, ty jag anser mig väl belönad genom vad jag verkligen fick fatt. I min avhandling »Lantmanpartiet» (sid. 4) har jag redovisat för ungefär 20 fullständiga, förut okända eller praktiskt taget bortglömda samlingar, som jag fått tillfälle att använda, och dessutom för ett antal privatarkiv — om nu ett så högtidligt ord får användas — som på ett eller annat sätt sägas ha försvunnit eller skattat åt förgängelsen. De nyss nämnda exemplen visa emellertid, att denna katalog inte är pålitlig; då jag själv blivit lurad, har jag också lurat mina läsare.

Jag betraktade det emellertid ingalunda som tillräckligt med

dessa skriftliga efterforskningar utan förstod snart, att jag måste ge mig ut på jakt; jag måste personligen uppsöka och bearbeta åtskilliga svävande eller tvivelaktiga fall. Därtill kom nödvändigheten att på ort och ställe sammanträffa med personer, som på ett eller annat sätt ägde rådighet över handlingar av dylikt slag i offentligt förvar.

I början av juni 1925 började jag därför en resa, som gav mig åtskilliga erfarenheter — bl. a. av mina riksdagsgubbars miljö — och nytt material. Dessförinnan hade jag under besök på Riksarkivet preliminärt genomgått Carl Ifvarssons mycket betydande brevsamling, som jag fått tillstånd att begagna.

Under någon veckas vistelse i Skåne med Malmö och Lund som högkvarter genomgick jag i Lunds universitetsbibliotek och landsarkiv befintligt material, allt preliminärt. Dessutom jagade jag de gamla breven från åtskilliga skånska bondehövdingar, personligen och per telefon.

Främst gällde det två verkliga pampar. Den ena var Ola Andersson i Burlöv, en man som på 1870-talets slut och 1880-talets början var en av partiets kronprinsar, men som då han blivit bankdirektör i Malmö efter 1884 års riksdag lämnade politiken. Genom min svärfar hade jag förfrågat mig hos hans son, advokat Anders O. Andersson i Malmö, men fått ett svävande svar. Nu fick jag vid personligt sammanträffande klarhet om att faderns papper gått förlorade, förmodligen vid en storstädning före en reparation. Likaså kom jag i kontakt, visserligen blott per telefon, med stadsnotarien i Kristianstad E. Gertzell, en son till den myndige vice talmannen Sven Nilson i Everöd. Sonen kunde endast meddela, att ingenting fanns i behåll; det lilla som blivit kvar, hade förstörts vid en vindseldsvåda så sent som 1919. Ett annat, tyvärr mycket typiskt fall, blev också uppklarat, delvis genom förmedling av advokat Andersson. Det gällde den också mycket framstående riksdagsmannen Anders Person i Mörarp. En hans dotter gav det beklagliga beskedet, att de efterkommande, då det gamla hemmet splittrades och vederbörande flyttade in till en stadsvåning, naturligtvis med trängre utrymmen, helt enkelt gjort sig av med de efterlämnade papperen, rubb och stubb.

En lycklig tillfällighet gjorde att jag i Lund genom en nyförvärvad vän, arkivarien Sten Bergendal, fick anvisning på efterkommande till den på sin tid mycket kände riksdagsmannen Nils Petersson i Runtorp. Hur den saken utvecklades skall jag strax berätta.

Vid ett besök i Hälsingborg sammanträffade jag med den då över 80-åriga änkan till redaktören och riksdagsmannen F. Th. Borg, Öresundspostens mångåriga ledare. Den ståtliga och älskvärda gamla damen lät mig sedermera få låna makens efterlämnade korrespondens, som i åtskilliga stycken lämnade högst viktiga upplysningar om Borgs förbindelser med lantmannapartiet och icke minst om Carl Ifvarssons egen politik. Samlingen överlämnades efter fru Borgs död till Lunds universitetsbibliotek.

Sedan gick färden till Halmstad. Där var mitt ärende att uppsöka folkskolläraren och riksdagsmannen G. A. Larsén, gift med en dotterdotter till Carl Ifvarsson. Genom Larséns förmedling hade jag redan fått tillstånd att begagna Carl Ifvarssons i Riksarkivet deponerade papper. I Stockholm hade vi avtalat om ett sammanträffande i Halmstad. Jag hade nämligen funnit det nödvändigt att få upplysningar om Carl Ifvarssons talrika korrespondenter i hemorten. Dessutom hade Larsén lovat mig att skaffa fram Ifvarssons egenhändiga levnadsbeskrivning, som förvarades hos hans svåger, lantbrukaren Ernst Gyllensvärd. Detta högst intressanta manuskript fick jag nu låna och hade därav god hjälp. (Levnadsbeskrivningen kan nu läsas i »Svensk bondepolitik», som jag utgav 1931.) Under mer än tre timmars tid satt jag hos herr Larsén, och min långa lista på Carl Ifvarssons korrespondenter, jag vill minnas hela sex foliosidor, kommenterades medan jag flitigt antecknade. Larsén kunde förse mig med personalia rörande praktiskt taget alla dessa sedan länge avsomnade eller till U. S. A. emigrerade sydhallänningar.

Efter denna väl använda dag begav jag mig till Göteborg. Där arbetade jag en dryg vecka, huvudsakligen med att på stadsbiblioteket preliminärt genomgå S. A. Hedlunds jättelika brevsamling. Vid flera långa samtal med Hedlunds brorson och efterträdare som chef för Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning, den gamle älskvärde doktor Henrik Hedlund, fick jag kompletterande personliga upplysningar. Jag satt också några givande timmar hemma hos regementspastorn Per Gunnarsson, som var befryndad med Ola Andersson i Nordanå, och sockenbo — eller i varje fall väl bekant — med Carl Ifvarsson. Om jag i min avhandling eller eljest kunnat komma några av de främsta agerande inom lantmannapartiet in på livet, beror det inte bara på studium av deras »tal och skrifter» utan även på sådana upplysningar som jag nu fick; glimtar av karaktärer och personliga förhållanden. Inte minst ha flera besök i Carl Ifvarssons hemtrakt givit mig åt-

skilligt stoff till betraktelse. Jag vet till och med — sedan jag, såvitt jag minns 1927, träffat Ifvarssons i Malen bosatta, enda efterlevande dotter — ungefär hur den store lille mannen verkligen såg ut.

Från Göteborg for jag vidare mot två celebra sammanträffanden. Det första gällde hemmansägaren Carl Persson i Stallerhult. Jag skulle enligt överenskommelse råka honom på järnvägsstationen i Korsberga. Han kom dit samtidigt med mig, till och med på samma tåg; han hade varit ute i något ärende för Skaraborgs läns landsting. Väl hade han 1918 slutat den riksdagsmannabana, som tog sin början 1882, men hemmapolitiken låg honom alltjämt varmt om hjärtat. Vi satte oss i en berså vid stationen. Det var en vacker sommarafton. Samtalet blev långt, men jag glömmer det aldrig. Det var det enda jag haft med en man, som själv aktivt deltagit i det äldre lantmannapartiets verksamhet.

Carl Persson var ännu vid 81 års ålder en imponerande gestalt. Han berättade mycket om mångahanda, inte så mycket om det jag helst velat veta, utan mera om senare tider och erfarenheter — om kung Oscar och kung Gustaf, om Lindman och Staaff och inte minst om Alfred Petersson i Påboda; episoder och karakteristiker, som det här inte är anledning att återge. Efter tre och en halv timme kom en ung pojke, hans sonson, med gårdens lastbil och hämtade honom hem till Stallerhult.

Själv fortsatte jag till Hjo, där jag övernattade. Nästa morgon for jag över Vättern till Hästholmen och Alvastra. Under båda de följande dagarna fick jag på det vackra Strand träffa Ellen Key och hennes syster Hedda Key Rasmussen. Ellen Key gick nu i sin höga ålderdom. Hennes minne var klen. I själva verket erinrade hon sig praktiskt taget ingenting annat än det hon nedskrivit i de tre volymer som bära titeln »Minnen av och om Emil Key». Alla försök att komma utöver vad hon där sagt misslyckades. Den imperatoriska och åderförkalkade gamla damen hejdade suveränt både mina och systemens mer eller mindre förtäckta försök till verklig diskussion.

Jag har i min avhandling sökt karakterisera hennes sista stora verk, och jag vill citera en mening, som väl täcker även detta samtal: »Hur viss Ellen Key mången gång på enskilda punkter kunde vara, att hennes utsagor och domar äro rätta och rättvisa, har hon dock slutligen själv fränkänat sitt arbete alla anspråk på verklig oväld genom de vackra och rörande ord varmed det avslutats: att en dotter torde ha rätt att mäta icke med mått men

med tårar när hon tecknar sin faders tragiska öde.» Fadern var hennes idol; den unge man, som skulle »upprätta hans minne» tog hon emot med översvallande vänlighet. Men att han ens på någon enda punkt kunde ifrågasätta den absoluta tillförlitligheten av faderns memoarer... Det gick helt enkelt inte an.

Efter ett besök i Vadstena och dess landsarkiv, där jag under ledning av vännen Ragnar Liljedahl kunde förvissa mig om att intet för mitt syfte stod att finna, reste jag den 4 juli vidare till Kalmar. Det var lördag, en otroligt het dag, och allt manfolk på det överlastade tåget tycktes vara mer eller mindre berusade. Man har det inte alltid lätt på upptäcktsresor! Sedan jag under söndagen hämtat mig efter alla strapatser och per telefon uppgjort de två följande dagarnas program, reste jag tidigt på måndag morgon från Kalmar till Ljungbyholm. Där avhämtades jag av Nils Petersons i Runtorp sonson Eric Nilsson. Mitt ärende var känt; utan många om och men satte vi omedelbart i gång med arbetet på »inventeringen».

Efter Nils Petersson fanns kvar en mycket stor samling brev och handlingar av alla slag. Det hela var förvarat, om man nu kan begagna det uttrycket, på mangårdsbyggnadens vind — i en gammal säng av försvarliga dimensioner och en till brösthöjd nående tunna. Under sex timmars arbete, avbrutet av en kort kafferast, lyckades jag med herr Eric Nilssons hjälp sälla ut det så vitt jag förstår viktigaste av sängens och tunnans innehåll. Skörden blev en mängd brev, koncept och andra handlingar. De viktigaste äro tretton brev från Carl Ifvarsson samt ett upprop, daterat 16 januari 1895, med förslag till återförening av de båda från 1888 splittrade lantmannapartierna. Ett exemplar av detta aktstykke finnes i Riksarkivet, men det på vinden i Runtorp upphittade är viktigare; det kompletteras nämligen av ett förslag till förtroenderåd för det sammanslagna partiet, och detta av Ivar Månsson i Trää skrivna papper har, som jag påvisat i mitt arbete om »Riksdagspartierna» (s. 136 f.) betydligt mer än kuriositetsintresse. Dessutom hittade vi åtskilliga politiska broschyrer, som på 1860—80-talen voro vitt spridda och som naturligtvis finnas i de offentliga biblioteken, men däremot säkerligen eljest äro praktiskt taget oåtkomliga. Allt detta fick jag överta som arv och eget.

Jag har just nu framför mig en förteckning över hedervärda bondeståndets ledamöter vid lagtima riksdagen i Stockholm år 1859, den första Nils Petersson bevistade. Exemplet är interfolierat och försett med anteckningar av den flitige unge riksdagsman-

nens hand. Bland annat har Nils Petersson antecknat längden i dagar på varje ständsriksdag från 1834 till 1858. Vidare har han för var och en av bondeståndets riksdagsmän angivit födelseår, tidigare bevistade riksdagar och de arvoden, varierande mellan 10: 50 riksdaler och 4: 50 riksdaler per dag, som vederbörande lycats avfordra sina kommittenter. I det lilla häftet ligger dessutom en »kostnadsräkning» vid riksdagen 1862, varav bland annat framgår att Nils Petersson för tre månaders hyra betalt 51 riksdaler 25 öre. Så mycket kostade den lägenhet på två rum, som han delade med Carl Ifvarsson.

Tyvänn framgick det vid samtal med Nils Peterssons 70-årige son, lantbrukaren Adolf Nilsson och sonsonen, Eric Nilsson, att jag i själva verket kommit i allra sista laget. Ännu för något år sedan hade samlingen varit betydligt större. En mängd brev från flera kända korrespondenter — särskilt namngavs Liss Olof Larsson — hade varit ordnade och ordentligt buntade, men de hade just därför gått ett snöpligt öde till mötes på hemlighuset, vilket man nu uppriktigt beklagade.

Den ganska rikhaltiga skörden, som på många ställen kommit till användning i min avhandling och i »Svensk bondepolitik», paketerades och avsändes omedelbart till Uppsala.

På eftermiddagen skjutsades jag på motorecykel över till Nils Peterssons dotter, fru Amanda Jonsson i Ölvingstorp. Där fick jag ett om möjligt ännu mera vänligt bemötande, och av Nils Peterssons dotterdotter, fröken Kerstin Waldem, överlämnades ytterligare två brev från Carl Ifvarsson och ett koncept av Nils Peterssons hand. (Detta motsvaras av en utskrift som jag sedan fann i Riksarkivet.) De gamla tummade epistlar som fröken Waldem räddat undan, äro av allra största intresse. Av Carl Ifvarssons och Nils Peterssons brevväxling jämte några andra aktstycken framgår, som jag tror mig ha uppvisat i min avhandling, att lantmannapartiet av 1867 har en klar och tydlig förhistoria; det återgår till en partibildning som dessa två, båda unga riksdagsmän, startade i bondeståndet i början av år 1863. De i Ölvingstorp funna och till mig överlämnade breven åter visa det en gång så stolta partiet i full upplösning och hur Nils Petersson förgäves bemödar sig om att övertala Ifvarsson att rädda deras gemensamma skapelse. Till denna serie sluta sig ytterligare två brev, det ena ur skörden på Runtorp, det andra i Riksarkivet.

Så var en mycket lång, het och dammig dag förgången. Det var en ganska trött men mycket förnöjd pappersjägare som vid 10-

tiden på kvällen fick sig en välförtjänt middag på Kalmars gentila stadshotell.

Sedermera fortsatte familjen i Ölvingstorp spaningarna per telefon hos släktingarna på Öland. Nils Peterssons yngsta dotter hade nämligen blivit gift med en präst som bodde där och som under mitt samtal med de båda damerna i Ölvingstorp kallades »morbror Oskar»; fröken Waldem tänkte sig möjligheten av att några brev kunde ha hamnat i hans familj. Emellertid hade man fått besked om att så icke var fallet, och med detta, som intellexerades medan jag ännu var kvar i Kalmar, fick jag naturligtvis låta mig nöja.

Den 7 juli, resans sista dag, hemsökte jag Ölandskungens bygder. I Spjuterum, Runstens socken, fick jag träffa A. P. Danielsons son, lantbrukaren Axel Danielsson. Besöket blev inte långt, bara mellan ett par tåg, ty här fanns inte mycket att hämta. Praktiskt taget alla A. P. Danielsons papper voro försvunna; antagligen hade han själv gjort sig av med dem. Undantaget var blott ett litet urval av viktigare eller »gentilare» brev, exempelvis från kung Oskar, varav ett ganska viktigt, och däribland några inbjudningskort till hovfester och dylikt, samt sist men inte minst, två egenhändiga minnesanteckningar eller memoarfragment. Allt detta ställdes nu till mitt förfogande. Den ena memoaranteckningen, som handlar om 1875 års statsrevision på resa har jag publicerat i »Svensk bondepolitik», den andra, om statsinköpet av Linnés Hammarby, i Linnésällskapets årsskrift.

Från Runsten återvände jag via Kalmar och Stockholm direkt till Uppsala och så ut till Marielund, där familjen och sommarvilan väntade. Den stora turen var fullbordad. Skörden hade varit god. Nu var det bara att sätta igång med avskrivandet — och avhandlingsförfattandet.

Härunder och även därefter inträffade emellertid ett och annat, som hör med till berättelsen.

Det var inte alla mina korrespondenter jag behövde besöka. En av dem kom i stället och hälsade på i Uppsala; till och med flera gånger. Det var den gamle jägmästaren Clas Häckner, son till den kände bonderiksdagsmannen Jonas Andersson i Häckenäs strax intill Omberg. Han medförde inte bara åtskilliga brev, han kunde också berätta om den tiden då det begav sig. Det var inte nog med att han många gånger hade suttit på andra kammarens läktare och hört hur det gick till då lantmannapartiet regerade. Som helt ung pojke hade han också tillsammans med några kam-

rater, och säkerligen på Jonas Anderssons initiativ, begivit sig ut på vad man i våra dagar skulle kalla en skolresa. Färdledare var den sedermera mycket kände och högt aktade läraren Anders Berg i Finspång, fader till ecklesiastikministern Fridtjuv Berg. Den skolresan gick till fots till Stockholm, och det huvudsakliga syftet var att de små pojkarna från Östergötland skulle få bevista ett plenum i bondeståndet under dess sista år. Jag kan alltså skryta med att ha träffat och talat med en man som varit med i bondeståndet, låt vara som ung och stum åhörare.

Medan jag som bäst skrev på avhandlingen, inträffade den stora sensationen att jag genom en lärd och boksynt vän, bibliotekarien Otto Walde, fick kännedom om en källa, som undgått mig vid mitt besök i Lunds universitetsbibliotek; av vad skäl har jag trots olika försök aldrig lyckats uppdaga. Det var riksdagsmannen Per Nilssons i Espö dagbok, som kom, kan man säga, just i det psykologiska ögonblicket, när avhandlingen redan hade börjat taga form men ännu alltför många frågetecken återstodo. Ragnar Liljedahl, som då delade arbetsrum med mig på Carolina, torde kunna vittna om den utomordentliga nytta jag hade av dessa dagboksanteckningar. Han kallade dem min »facit». Jag kunde slå upp dessa tättskrivna folioark och där få svar på åtskilliga frågor, som jag förut omöjligen kunnat knäcka.

En motsvarande tilldragelse, som jag inte kan låta bli att berätta, inträffade på följande sätt. Jag sökte några dagar förgäves ett av Ifvarson och Nils Petersson oavhängigt bevis på hur det gick till då de bildade »sitt» parti. Just då jag ämnade ge upp, fick jag från apotekaren A. Rosenberg i Strömsholm, som jag också tillskrivit, ett brev från hans farfar klockaren Sven Rosenberg, som innehöll precis vad jag behövde. Detta viktiga brev, av den 25/2 1863, bestyrker helt och hållet Ifvarsons relation; det är nu publicerat i »Svensk bondepolitik».

Det är klart att jag också gjorde andra betydelsefulla fynd. Vid ett besök hos fröken Signe Rosenberg i Stockholm fick jag låna Sven Rosenbergs politiska minnesanteckningar, också publicerade i »Svensk bondepolitik». Och vid ett senare besök i Karlshamn lät lasarettsläkaren Ingolf Lönnberg till mig överlämna en samling brev, som hans fader, godsägaren C. J. L. Lönnberg fått från sin forne kamrat i bondeståndet, den sedermera som politisk skribent, — särskilt korrespondent till Göteborgs-Posten — mycket kände P. F. Mengel.

Men berättelsen är ännu inte riktigt slut. Under en sommar-

vistelse i Skåne 1927 uppsökte jag Per Nilssons hemsocken Espö, vars lika litterate som älskvärde kyrkoherde G. G. Lundblad var mig behjälplig i min strävan att få fatt i de delar av Per Nilssons arkiv, som icke kommit till Lund, nämligen hans vidlyftiga och av honom själv väl ordnade brevsamling. Jag fick låna den — men den bidrog tyvärr mycket litet till kännedomen om Per Nilssons politiska liv och gärning. Den har dock, liksom stora delar av dagboken, ett ganska betydande kulturhistoriskt intresse och innehåller åtskilliga pikanta upplysningar om Per Nilsson, denne sentida renässansfigur i skånsk vadmalsdräkt.

En efterskörd, som också krävde en liten resa, gjordes på följande sätt. Då jag i slutet av juni 1928 reste från Uppsala till sommarvilan i Skåne, tog jag vägen över Göteborg och uppsökte där Carl Ifvarssons sonson, optikern Einar Ifvarsson, som jag träffat vid ett besök i Carl Ifvarssons hemtrakt och med vilken jag kommit på mycket vänskaplig fot. Jag förklarade för honom att en del av farfaderns brevsamling saknades. Sviten av Ifvarssons brev till hemmet, som är förvarad i Riksarkivet, avbrytes nämligen plötsligt 1872. Med kännedom, sade jag, om Carl Ifvarssons förebildliga ordentlighet och hans efterkommandes pietet föreföll det mig uteslutet att dessa papper förkommit eller förstörts. Under samtalets gång kom Einar Ifvarsson att draga sig till minnes, att det möjligen funnes ett ställe där denna brevsamling kunde tänkas bevarad. På Renneslövs kvarns gård, som hans mor, riksdagsmannen August Ifvarssons änka, och den äldste brodern fortfarande brukade, fanns nämligen på vinden, sade han, en gammal sekretär, försedd med lönnfack. Jag bad honom för all del att undersöka saken, och han lovade att göra det under sin snart därefter infallande semester. Icke utan förväntan och hopp fortsatte jag till Skelderviken.

Mycket riktigt. Några veckor senare fick jag ett brev, vari Einar Ifvarson meddelade, att samlingen blivit funnen. Jag tog omedelbart en bil och for till Renneslöv. Det var, minst sagt, en glad stund då jag fick beskåda sekretären, lönnfacket och framförallt själva brevbuntarna. Jag fick sedermera tillfälle att ordentligt gå igenom samlingen och ta behövliga avskrifter. Det visade sig emellertid tyvärr, att Carl Ifvarssons brev till hemmet åren 1872—89 icke hade fullt samma värde som de tidigare. Ifvarsson hade tydligen börjat bli van vid sin framstående ställning. Han rapporterade inte längre till maka och barn såsom stora nyheter vad som hänt i riksdagen, utan skrev mera om husliga angelägenhe-

ter. Han som så många andra bonderiksdagsmän både förr och senare måste ju i viss mån dirigera verksamheten på sin ägandes gård per korrespondens. Åtskilliga utdrag ur dessa brev ha emellertid kunnat medtagas i »Svensk bondepolitik». I avhandlingen hunno de inte in, ty den hade blivit färdig i medio av maj.

Följande år — 1929 — inträffade en motsvarande händelse, men det dröjde något innan jag fick kännedom därom. Den tidigare omtalade morbror Oskar, kontraktsprosten Oscar Arnell, hade en dotter Vivan, som blev gift med folkskolläraren Gunnar Lindström Karlshamn. När hennes föräldrar dött, skiftades 1926 en del av lösöret mellan de tre döttrarna, varvid fru Lindström bland annat fick en chiffonjé som hennes moder erhållit redan som flicka. »I smälådorna», skriver till mig folkskollärare Lindström, »låg diverse papper, säkert kära minnen för min hustrus moder, och möbeln ställdes tills vidare i vår sommarstuga på Öland.» På sommaren 1929, då herr Lindström läst min avandling, gick han närmare igenom chiffonjéns innehåll och »blev då ganska överraskad av att bland gamla tidningsurklipp och hektograferade visor finna en del brev av politiskt innehåll», däribland exempelvis även en svit av tolv brev från Carl Ifvarsson till Nils Peterson i Runtorp. Dessa brev ha nu skänkts till Lunds universitetsbibliotek, sedan herr Lindström, efter samråd med mig, 1932 utgivit de intressantaste av dem i en liten volym, betitlad »Ur bondebrev och riksdagsvers». Det var ju glädjande nog. Men ur min synpunkt kom den fröjden något post festum. Ett av de nämnda breven skulle nämligen ha fyllt en beklaglig lucka i min avhandling. Då jag skrev den letade jag ivrigt men förgäves — jag minns det så väl — efter något bevis på att Carl Ifvarsson och hans krets på hösten 1866 förberedde bildandet av ett bondeparti av samma läggning och typ som 1863 kommit till stånd. Det existerade också mycket riktigt, men i chiffonjélådan. En av de där 1929 funna och 1932 publicerade epistlarna omförmäler i klara verba, hurusom Ifvarsson redan åtskilliga månader före den första kammarriksdagens sammanträde i januari 1867 var i full färd med att planera vad som sedan skulle bli det berömda lantmannapartiet i andra kammaren.